

Párisi levél.

Páris, 1901. jan.

(A párisi vallástörténelmi congressus. – A bourges-i egyházi congressus).

Szerkesztő úr!

A körülmények nem engedték, hogy a multkori fűzetbe írjak. Két congressusról akartam megemlékezni a sok közül, melyeket Párisban az 1900-iki kiállítás alkalmával tartottak. Minthogy e kettő történelmi és vallási szempontból valóban érdekes, egy néhány szót most szólok azokról. S ezt annál inkább teszem, mert a congressusok legnagyobb része kevésbé volt érdekes. Némely congressus abból állott, hogy összejöttek, sokat beszéltek, unalmasan tárgyaltak s a nélkül, hogy valami tudományos értéke lett volna a tárgyalásnak. Némelyikre igazán el lehetett mondani: „*sunt verba et voces praeterevque nihil*“. Igaz, hogy a congressusok rendezői melegséggel mindig azt szokták felelni, hogy nekik a céljuk főleg az volt, hogy a tudósokat a mívelt világ különböző részeiből összehozzák, hogy egymással találkozzanak, ismerkedjenek és barátságot kössenek. Hát ez jó. De ez egészen más dolog. Bizonyára ez az eredmény sem megvetendő, de ez a congressusnak, mint olyannak benső értékén kívül esik. S a magam részéről meg kell vallanom, hogy némely congressusnak ülései, melyekben részt vettem, azt a benyomást tették reám, hogy keveset vagy éppen semmitérők. De sietek hozzátenni, hogy igazságtalan ne legyek, hogy van kivétel is. S azt hiszem, hogy az 1900-ban tartott congressusok közül sok meghozza idővel gyümölcsét. Ezek közül kétségtelenül a vallástörténelmi congressus.

Ez a vallástörténelmi congressus e nemben az első volt, az nem hasonlít a chicagói vallásparlamenthez, sem alkotásában, sem munkájában, sem a célban, melyet maga elé tűzött. A chicagói mindennek felett vallási összejövetel volt, a párisi pedig, azt mondhatom, kizárólag tudományos. Chicagoba a különböző vallások kép-

viselőit mintegy vallási testvériesülésre hívták össze, hogy egy pillanatra egyesüljenek a tiszta imádat eszméjében.

És a világ különböző pontjairól összejöttek, hozzájárultak e nagyszerű dologhoz. E jó akaratoknak és megindult szíveknek eme találkozása, egy pillanatra a legnagyobbszerű reményeket keltette a jövőre nézve. Ugy látszott, hogy a vallás eszméjének gyakorlati felfogása túl fog menni mindenik vallás saját tanainak határain. Nem úgy történt. Tudva van miért. Ezelőtt négy évvel Charbonnel abbé és Klein abbé hozzákezdték, hogy 1900-ra egy új vallási összejövetelt rendezzenek, a chicagoihoz hasonlóan. De minden kísérletük hiábavaló volt. A római tekintély, a pápa, a püspökök s főleg a francia püspökök ellenezték azt.

A mit Amerikában megengedtek, Franciaországban megtiltották. Azt mondták, hogy a róm. katholicismus az igazság levén, semmiképpen sem jöhet tanácsba tévelylyel az egyenlőség alapján. A szabadelvű katolikusok azt felelték: nem arról van szó, hogy a congressuson minden vallásformának egyenlősége megállapittassék, hanem csupán arról, hogy a vallási nézetek előadassanak, mindeniknek fenhagyatván a jog, hogy mit tartson igazságnak. Kísérletük meghiusult. Minden róm. kath. papnak és világinak, ki a r. kath. orthodoxyában akar maradni, megtiltották a részvételt. Azután már gondolni se lehetett a chicagoihoz hasonló congressus tartásáról. A párisi congressus nem is állott másokból, csak olyan tudósokból, kik vallástörténelmi szempontból jöttek össze a nélkül, hogy szándékuk lenne, hogy magúkra a vallásokra hassanak. Lehet látni a különbséget a párisi congressus és a chicagoi parlament között.

Reville Albert, a „College de France“-ban a vallások történelmének tanára volt az, ki az „Ecole des sciences religieuses“ tanáráival a congressust kezdette.

A felhívásra azonnal sokan jelentkeztek. Nem mind vettek ugyan részt, de kétszázon mindig felül volt azoknak a száma, kik a congressusban részt vettek. Voltak képviselők Amerikából, Schweitzből, Németországból és más országokból; katolikus egyházi ember kevés volt jelen. A congressusok palotájában tartott első ülésen egyhangulag Reville Albertet választották elnöknek, Müller Miksát Oxfordból, Tiolet Leydenből pedig tiszteletbeli elnöknek; ezzel akarták leróni a tiszteletadóját a vallások tudományának két kitűnő úttörője iránt. De Tiolet rosszullét akadályozta meg, hogy Párisba jöjjön. Neki kellett volna a congressust megnyitni a vallások törté-

nelmének eredetéről szóló értekezéssel. Ezt a feladatot aztán Reville teljesítette. A „College de France“ tudós tanára, mint mindig, most is lekötötte hallgatói figyelmét és megtapsolták. Lendületes beszédében világosan és meggyőzően megmutatta, hogy a vallás az emberi szivben önként keletkezik, hogy az lényének egyik legátalánosabb, legmélyebb és legsajátosabb szüksége. „Az az élet vágya és a boldog élet vágya, mely az embert kezdettől fogva végig valóságossá teszi, ajkára hozva az imát és lelkébe egy felsőbb világ gondolatát. A különböző vallások nem egyebek, mint e vágy, e remény különböző kifejezései és kielégítései. Mindenik megérdemli azért a figyelmet és tanulmányt. A vallások történelme tiltja akár mely theológiának vagy hitnézetnek a megtámadását. Az a vallási tüneményeknek tárgyias észlelésére szoritkozik és arra törekszik, hogy felfedezze a vallások keletkezésének és fejlődésének törvényeit. Az tehát lényegében békítő és felhívását egyformán intézi minden tudóshoz és minden jóakarató vizsgálandóhoz, tartozzék bárminő vallási felekezethez . . .“

A megnyitó gyűlés után az osztályokat alakították meg, melyek aztán a Sorbonne-ba gyűltek össze ülésekre, melyekben sokan vettek részt és érdeklődéssel hallgatták a tudós felolvasásokat a miveletlen, valamint a mivelt népek vallásairól. A jelenvoltak közt láttam néhány kath. papot is, kiket valószínűleg a püspökük nem baltalmazott fel a résztvételre. Az egyik napon azt vettem észre, hogy két kath. pap közt találom magamat, kik dícsérték Jean Reville felolvasását. Ugy kellett lenni, hogy ezek tanult és fölvilágosult emberek voltak.

Sok tért foglalna el, ha mindez üléseket és értekezéseket ismertetni akarnám. Különbön is azok meg fognak jelenni. De egy néhányat megemlítek. A párisi prot. theol. facultas egyik tanára azt fejtegette, hogy a vallások történelmének az utját mennyire előkészítették a bibliai kritikai munkák. Jean Reville, kiből megvannak mindazok a tulajdonságok, melyekről atyja ismeretes, világosság, bő ismeret és szabatoság, a vallások történelmének Európában és Amerikában való jelen állását rajzolta a nagyszámú hallgatóstól tapssal jutalmazva.

Értekezést tartottak még a tudós belga Goblet d'Alviella, egy érett gondolkozással és erős logikával irt értekezést a vallás és erkölcs viszonyáról s Marillier a folklóre-ról. Volt ezeken kívül még más felolvasás is, az iszlámról és budhizmusról.

Egy eredménye van a congressusnak és ez az, hogy a vallások tanulmányozását szilárd alapra fektette és hogy a vallások történelmének épülete most már fel fog épülni némely egyházak ellenkezése és némely hittudósok bizalmatlansága ellenére is. E congressust más hasonló congressusok fogják követni. A vallások történelmének tanítását idővel bé fogják vinni a kath. egyházba is, mely most annyira ellene volt a congressusnak. Sőt Broglie abbé a párisi „Institut catholique-be már be is vitte. Igaz, hogy a tanítás nagy hézagokat hagy és a történelmi igazságot nem mindig veszi figyelembe. De előbb vagy utóbb, el kell hogy jöjjön az igazság napja. Természetesen ez átalakulás módosulást fog hozni a kath. hitrendszerbe. Hogy a vallások tudományának és e congressusnak fontosságát jelezzem, arra nézve alig tehetek jobbat, mint hogy idézem Sabatiernek, a párisi prot. facultas tanárának következő sorait. „A vallások történelme a tulajdonképpen ugynevezett vallási gondolkozásra kettős hatást fog gyakorolni: pozitív hatást és kritikait. Positív szempotból két fő tényre fog következtethetni. Mindenekelőtt magának a vallásnak eredetét vizsgálva, meg fogja mutatni, hogy a vallás eredete el nem muló. Mind világosabban fogja láttatni a vallásos érzelemnek, mint olyannak, eredeti jellegét, mint az emberi léleknek legnemesebb és legjellemzőbb vonását; meg fogja mutatni, hogy a vallás, mely kezdettől fogva a társadalmi intézményeknek és az emberi művelődésnek főtenyezője volt, határozott tényező marad a műveltség minden fokán s így a vallást tiszteltté teszi azok előtt is, a kik azt megvetették a nélkül, hogy ismernék. Továbbá meg fogja mutatni, hogy a kereszténység a legemelkedettebb vallás, melyre az emberiség a földön jutott. E történelmi megállapításban nem fog-e a keresztény apologetika új érveket és új forrásokat találni?

De e pozitív hatás mellett bizonyosan meg lesz kritikai hatása is. Több dogmatikai nézetnek, mint a kijelentésről, üdvről, gondviselésről való nézetnek, a nélkül hogy eltűnének, bővülni kell és megújulni. A hamis és igaz vallásokról való régi nézet lassanként a történelmi. synthesisnek, a jó és a rossz, az igazság és tévedés közti különböző fokok sorának fog helyet adni. A vallásnak tulajdonképpeni értelmi eleme, a vallásos nézetek és formák, mint a vallásos szellemnek egymásután következő termékei szemléltetvén, az ő szükségképpeni viszonylagosságukban fognak megjelenni. De éppen ezáltal a felekezeti gyűlölségek alább szállnak és másfelől a vallásos

emberek mind arra törekeshnek, hogy hitüknek központja, lényege felé forduljanak; a vallásos élet mélyebbé lesz, bensőbbé a maga otthonában, szabadabbá magatartásában; és az új tudomány, miután elég félelmet okozott, végül magának a vallásnak és az emberiség békéjének hasznára fog fordulni“.

Jobban alig lehetne kifejezni azt a hatást, melyet a vallások történelmének tanulmányozása a szellemekre fog gyakorolni. Alig huszonöt éve, hogy ez a tudomány született és hatása már is érezhető és a jövő még inkább meg fogja ezt éreztetni.

— Egy másik, a párisitól eltérő congressus, melyet Bourgesban tartották, melyen 700 r. katolikus pap volt jelen, nem számítva a besançon-i és angers-i püspököt. E congressus a nélkül, hogy nevezetes eredményt hozott volna, mégis az idő jele. Az azt mutatja, hogy a kath. papságban az értelmes rész, — sajnos kevés számban ugyan — érzi a függetlenség szükségességét. Hogyha a kath. klerus tagjai ily congressusokra jöhetnének össze, bizonyára mind több szellemi szabadságot nyernének. De a törvény nem engedi meg, hogy a püspökök beléegyezése nélkül összejőjenek, a kiknek teljesen a hatalmától függnék. És a mikor összejőnek, mint Bourgesban is, bizonyosra lehet venni, hogy határozataikban nem lesz semmi forradalmi dolog. Így történt Bourgesban is. Több szép felolvasást tartottak és számos ohajt fejeztek ki, sokat beszéltek a változtatásokról, melyek a tanítás különböző ágaiban ohajtandók, de semmit sem mondtak határozottan, semmit sem ajánltak ez ohajok megvalósítására. Nyilvánvaló, hogy a congressusra összejött papok nem tehettek annál többet, mint a mit tettek. És miért? Mert nincs szabadságuk a cselekvésre, mert az erre való szabadságot, mit némelyek közülök kívánnak, sohasem fogja a püspöki hatalom megengedni. Egy pap, a ki kitartással mívelte a tudományt, a püspökénél az eretnokség gyanújába esett. S a mikor valamelyik közülök, mint Naudet abbé is, több bátorságot és függetlenséget mutat, mint a többiek, böles óvatossággal mindig hozzá kell tennie, hogy előre visszavon minden eretnokséget, a mit nála felfedezhetnének és aláveti magát minden rendeletnek, a mit neki adhatnak. A gondolkodás szabadsága ilyen körülmények közt nem egyéb üres szónál, látszatnál.

Igy a congressus az alatt a három nap alatt, a meddig együtt volt, egyházi tanulmányokkal foglalkozott, de őrizkedve minden kritikától, a papnevelő intézetek tanulmányaira nézve tehető miu-

den reformtól. Hányan kívánták a Bourgesban összegyűltek közül, hogy a papnevelő intézetekben más tanítás legyen, mint a milyen tényleg van? Nem szólt erről egyik sem, hanem egyes felolvasásokra szorítkoztak, már a milyenek szerintük odaillok voltak, és egyes művekről beszéltek, melyeket a könyvtár számára meg kell szerezni. A második nap társadalmi munkáról tárgyaltak, az alkoholizmus elleni harezról, népszerű munkákról, s különösen hosszason vitatták a kath. sajtónak nagyobb térre terjesztését. A harmadik napot erkölesítő munkáknak szentelték és annak a kérdésnek, hogy milyen viszonyban legyenek az állami egyetemekkel és a kath. faкультásokkal. Mindez elméletben nagyon szép, de a Bourgesben összegyűlt papok eszméiket a gyakorlatban nem valósíthatják, mert a mikor ezt akarják tenni, a püspöki tekintélyt találják magukkal szemben. Mindamellett is, hogy több püspök hozzájárult, sőt Rampolla bíbornok a pápa beleegyezését adta a congressushoz, más püspökök hevesen tiltakoztak az ellen és minden ellen, a mit Bourgesben mondtak. Leghevesebben tiltakozott pedig a congressus ellen az anneey-i érsek, Isourd, az „Annales Catholiques“-ban. Azt mondja, hogy a congressus rossz és veszedelmes hajlamokat mutatott a hit és egyház épségével szemben. A rationalismus foglalta el azokat a papokat, a kik abban részt vettek; forradalom az, a mit ők akarnak. Egy időszaki parlamentet akarnak állítani, hol a papok határozzanak az egyház igazgatására nézve, mi kizárólag a püspököknek a joga. Azt mondja, hogy a papok egy hivatalos szövetkezetet alkottak, hogy igényeiket érvényesítsék az ő patronussaik, a püspökök ellenében. De hogyan lehessen e dolgot megmagyarázni, hogy a bourgesi-i érsek nemcsak hogy elnökölt a congressuson, nemcsak hogy helyeselte, a mit az anneey-i püspök kárhoztat, hanem a legmerészebb beszédet mondotta? A magyarázat nagyon egyszerű. A róm. kath. egyháznak igényelt egysége csak a felszínen látszik annak, a mélyén nagy megoszlások vannak. A püspökök testületének egysége csak látszólagos, mint azt az anneey-i érsek föllépése eléggé mutatja. Ez utóbbinak sugalmazása folytán a congressust egész Rómáig leszólták. Nemesak úgy tüntetik fel, mint az eretnekség forrását, hanem mint olyat, mely egyenesen schismára vezet. Mit felel a pápa e leszólásra, még nem lehet tudni. De Róma, mint mindig, kétség-telenül hallgatást fog ajánlani, mindent megtéve, hogy a püspökök és papok egymást meggyőzzék, hogy a congressus újra összejövetele hiábavaló. Bármilyen történi, a bourgesi congressus mégis mutatja,

hogy a katholicismusban egy benső munka megy végbe. Ennek jelét adták e congressusban. Hogy az ott kifejezett ohajok csak ohajoknak maradnak, lehet. De a beszédek mégis meg fognak maradni, melyek közül nevezetesen Servonnet bourgeois-i érseké, melyet fennebb jeleztem, és az alby-i vicariusé a hazaszeretetről. De hány kath. pap van, a ki így gondolkozik és a ki ki meri mondani, a mit gondol? Nem sok, még a mellett az óvatos kijelentés mellett sem, hogy kész visszavonni, mi az orthodoxiával ellenkezik; a kath. papoknak legnagyobb része nem meri kimondani, a mit gondol. Azok, a kik ezt ritka kivételképp teszik, azok is sajátságos módon teszik azt. Ime egy példa. A bourgeois-i congressusnak egy tagja megírta a congressusról benyomásait, teljesen független szellemben irt és ítélte, de azt a névtelenség leple alatt tette. Egy prot. Szemle, a „Revue chretienne“-nek küldötte be ezikkét. Bajos lenne neki ezért szemrehányást tenni, mert hogyha nevét alájegyzí, állásával játszott volna; s ha katolikus lapnak küldi, egyse adta volna ki azt. Azokért az ítéletekért, melyeket abban a kath. klerusra kimond, azt a kath. lapot, a mely kiadja, azonnal kárhoztatás érte volna. Pedig egyetlen egyszer sem lépi át benne az igazság, az igazságosság, az irodalmi és társadalmi jóizlés határait. Ez eléggé mutatja, hogy mily szabadságot élveznek a kath. klérus tagjai. A kath. klérust három osztályba osztja: az elsőbe tartoznak azok — és a legnagyobb számmal idetartoznak — kikről a chalons-i érsek, Manning bibornok szavaival jellemzőleg mondja: „ezek az egyszerű misemondók és a sacramentumokhoz való gépek“. Ezeknek sem idejük, sem izlésük nincs a tanulásra. A másodikat azok a papok teszik, kik keveset foglalkoznak a néppel és keveset értelmi munkával, „a kiknek kevés könyvük van a könyvtárunkban, de sok ajándék salonjukban“. A harmadikat pedig, melybe a legkevesebben tartoznak, azok, „a kiknek valóban van kötelességtudatuk, kik a társadalommal való érintkezést azért ohajtják, hogy azt javítsák, hogy azt igazságosabbá, kedvesebbé, együttérzőbbé, emberiesebbé tegyék“. Ez a megkülönböztetés a magasabb klerusra éppen úgy talál, mint az alsóbbra. A ezikk író semmit se vár a két első osztálytól, de bizalommal fordul azokhoz, a kik a bourgeois-i congressust alkották, „kik arra esküdtek meg, hogy magukat az egyház és a százév kibékítése nagy-szerű munkájának szentelik“. Meglátjuk, hogy mi lesz ebből. De tartok tőle, hogy ez értelmes és jóhiszemű pap sok illusiót táplál a congressus következményeire nézt. Tartok tőle, hogy sok idő eltelik,

mielőtt ohajai ténynyé lesznek. Bárhogyan, e congressus az idő jele és mutatja, hogy a kath. papságban benső forrongás megy végbe. És azt érdemes volt jelezni, mint az emberi lelkiismeretnek figyelemreméltó mozgalmát.

— Már is hosszúra nyult levelem és így „La vie de Pasteur“ kötetet, mely most jelent meg, nem ismertethetem. De jövőkor irni fogok e könyvről, mely egy kitünő tudósról és emberről szól, kinek élete nemesak Franciaországban, de az egész emberiségnek dicsőség.

CHARRUAUD D.

G O N D O L A T O K.

Felső-Zsuk, 1900. mart. 2.

Az anyai szeretet végtelen útja a bölcsőtől a sírig tart.

*

1900. mart. 11.

Ha irgalmasságot gyakoroltunk és feledve a hálátlanságot jóval fizettük meg a szenvedett méltatlanságot: hamar feledjük az azt megelőző küzdelmeket és az eset emlékéen felmelegszünk, midőn unjuk az embereket és mások újra bántanak.

*

A jó cselekedet gyakran áldozattal jár arra, ki megtette, de kárpótolja őt a lelki megnyugvás, hogy ennek ellenére azt megtudta hozni.

*

A jó tettek, ha nem is töltik meg az ember pénzes erszényét, de mivelik lelki gazdagságát.

*

Ki emberi nemes hivatását méltóan akarja teljesíteni: meggondolva éljen és élve gondolkozzék.

*

Mi a férfi? Durvaság, erőszak, önzés. És az asszony? Szelídség, jóság, önfeláldozás. És a nagy ellentétek mégis vonzódnak és nem nélkülözhetik egymást